

Dr. Rinse Reeling Brouwer zond onderstaande bijdrage aan Trouw. (niet gepubliceerd)

Voor Trouw; redactie religie en filosofie en/of redactie Podium

Als theoloog die zich, als velen, indertijd heeft ingezet voor de opname van de zinsnede in de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland over het gesprek met Israël, acht ik mij geroepen te reageren op het manifest van Jan Offringa en zijn medestanders, waarin deze zinsnede opnieuw ter discussie wordt gesteld.

Artikel 1 lid 7 van de kerkorde vormt een neerslag van een pijnlijke bezinning vanuit de ervaring in de bezettingsjaren. Het nationaalsocialisme had het speciaal voorzien gehad op het Joodse volk, en met dat volk op de God van Israël. De christenheid was bij alle goede inzet van enkelingen en groepen niet bij machte geweest het samendrijven, de deportatie en de massamoord op de meer dan honderdduizend landgenoten tegen te gaan. En tussen deze beide gegevens moest een verband liggen, aangezien de kerk nauwelijks afstand had weten te doen van haar eeuwenlange verguizing van de lijfelijke gestalte dat Israël, waarvan de naam in haar eigen spreken voortdurend aanwezig was. Een bezinning kwam op gang, een moeizame weg van omkeer en omdenken. De toevoeging van de term ‘onopgeefbare verbondenheid’ aan de Nederlandse taalschat was een stamelende uitdrukking van het inzicht, dat die omkeer niet louter een modeverschijnsel of een toevallige verandering van opinie kon zijn. De *ekklesia* moest duidelijk laten blijken dat het haar ernst was met het onderkennen van de oorsprongen van haar eigen falen, en tegenover de overlevenden onder het Joodse volk uitspreken dat zij eraan wilde bijdragen dat dit ook in de toekomst niet langer bang voor haar zou behoeven te zijn, hoeveel blijken van het tegendeel ze ook gegeven had.

Aan de geloofsbezinning die op de Shoah volgde, hebben ook theologen van vrijzinnige huize intensief deelgenomen. Ja, zij liepen daarbij vaak voorop. Ik denk aan M.A. Beek en H. de Nie van vrijzinnig-hervormde huize, aan J. van Goudoever en H.J. Heering onder de remonstranten, aan de doper F. Kuiper en de vrijzinnige lutheraan C.W. Mönnich. Ook liberale kringen binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland, al noemden die zich zelden zo, hebben in aanzienlijke mate bijgedragen aan de beoogde omkeer. Dit maakt de situatie in Nederland anders dan die met name in Duitsland, waar met name de liberale theologie sedert lang (en hier en daar nog steeds) pleitte voor het loslaten van het Oude Testament als deel van de christelijke Bijbel, om met een Nieuwe Testament alléén de Synagoge (als vertegenwoordiger van slechts een van de wereldreligies) zuiverder onder ogen te kunnen komen. Voor geen van de genoemden in vrijzinnig-christelijk Nederland is dat een optie geweest.

In de afgelopen decennia hebben we meegemaakt hoe Joodse onderzoekers naar Jezus – en later zelfs naar Paulus – vroegen als hun Joodse broeder, vlees van hun vlees. Dat is voor christenen van belang. Jezus is een concreet lid van een concreet volk, en als wij zijn boodschap als universeel willen opvatten, kunnen we niet afzien van die concreetheid. Wat wil het zeggen, dat voor hem allereerst Mozes en de profeten (in welke vorm dan ook precies) ‘de schriften’ vormden, en wat dat het hele Nieuwe Testament als getuigenis over hun meester goeddeels bestaat uit interpretaties en nadere verwerkingen van citaten en toespelingen uit die aloude boeken (zie maar de lange lijst achter in het Griekse Nieuwe Testament van Nestle-Aland)? De getuigen herlezen de schriften zo, dat ze van Jezus kunnen spreken.

Nu zegt Offringa: ja, en ze brachten daarmee een nieuw geloof, een product van een samengaan van hellenistisch Jodendom en Griekendom. Dat laatste inzicht onderschrijf ik tot op zekere hoogte, de eerste bewering gaat mij veel te snel. Het Jodendom in de eerste eeuw van de jaartelling was enorm breed, en een dominante stroming komt niet snel naar voren. Zo kan de Joodse geleerde Daniel Boyarin de Alexandrijnse Jodendom, de Targumim (Aramese Bijbel-parafrasen) en het Johannesevangelie vergelijken als puttend uit verwante bronnen. Zeker zijn er conflicten van begin af aan, en na de opstand in Galilea en Judea die uitliep op de vernietiging van de tweede tempel in het jaar zeventig komen twee stromingen het meest sterk naar voren als overlevenden: dat wat wij nu als rabbijns Jodendom en dat wat wij als christendom zijn gaan kennen. Maar dat is een proces geweest van generaties, waarin de onderlinge concurrentie de wederzijdse scheldpartijen aanwakkerden. Het gaat niet aan, het resultaat daarvan zo maar terug te willen lezen in de eerste teksten. Jazeker, vanaf de vierde eeuw is het duidelijk dat de kerk het Oude Testament leest in het kader van het dogma, en de synagoge in het kader van de halacha (de rituele praktijk). Dat maakt nogal uit, en dat moet voor ons nu wel een uitgangspunt vormen bij het gesprek.

Offringa heeft dus gelijk: het heeft geen zin terug te willen gaan naar een ‘zuiver’ beginpunt dat voor de polarisatie zou liggen. Daar hebben we niet zo maar toegang toe. Maar het helpt wel, samen te lezen (‘het gesprek te zoeken inzake het verstaan van de Schrift’, zegt de kerkorde), na te gaan waarom de ander leest zoals deze leest, en samen te bezien op welke teksten de verschillende lezingen betrekking hebben, en tot op welke hoogte we ook van het gezichtspunt van de ander kunnen leren. Het is duidelijk: de christenheid is in zo’n gezamenlijke lezing meer geïnteresseerd dan het Jodendom, zeker een deel van het Europese Jodendom dat leeft waar de grote gaten zijn gevallen. Deze asymmetrie, gevolg van eeuwenlange scheefgegroeide machtsverhoudingen, is onontkoombaar. Maar ze vormt geen argument tegen het ‘zoeken te verstaan’.

En dan is er het gegeven, dat de naam Israël inmiddels ook al zeventig jaar een staat aanduidt. Voor de machtsovername van Hitler was het binnen het Jodendom nog mogelijk de voorstellen van de zionisten heftig te bediscussiëren. Het gezamenlijke leerhuis dat na 1945 op gang kwam, deed christelijke gesprekspartners al snel begrijpen dat dit toevluchtsoord voor de generatie van de overlevenden onlosmakelijk met hun bestaan is verbonden, hoe hevig ze onderling ook blijvend over de koers van die staat debatteren. Dit hebben we eenvoudigweg te aanvaarden, hoe bedenkelijk en inacceptabel (ook voor joodse vriendinnen en vrienden zelf) de huidige etnische invulling van het begrip ‘joodse staat’ en het daaruit volgende (en internationaalrechtelijk inacceptabele) politiek handelen van zijn regering ons ook voorkomt. Het is dus wel zaak, de lagen in de naam van Israël goed te onderscheiden en helder aan te geven in welke zin we deze naam wanneer in de mond nemen. Ik heb in de liberale theologie altijd haar conceptuele klaarheid, haar oprechtheid in de omgang met namen en begrippen bewonderd. Zet die helderheid van geest dan in, en duik niet voor de vragen weg door een woord of een zin uit de kerkorde te willen schrappen of vervangen!

Rinse Reeling Brouwer

Rinse Reeling Brouwer bekleedt de Miskotte/Breukelman-leerstoel voor de theologische hermeneutiek van de Bijbel aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Amsterdam

